

ACC. N:R. M.10987:1-31.

Landskap: Bohuslän Upptecknat av: Johan Pettersson
 Härad: Diverse h:r Adress: Kyrksund
 Socken: " s:r Berättat av: olika personer; se uppt.
 Uppteckningsår: 1947 Född år bladen bakom! i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Skyddsplatser för fåren m.m. s. 1-9, 25-27, 30.
 Ljuster. s. 10.

Hanckvarn s. 11.

Torvåkt. s. 12-14.

Lämnings efter vattenkravet. s. 15.

Ryggstugor m. fl. s. 16-20.

Lo-cha. s. 22.

Vahorn. s. 23-24.

Hållande av boskap i boningshuset. s. 28.

Farpars ö. dagsverken. s. 29.

Roddvål. s. 31.

N.M. spec. 74.

Skriv endast på denna sida!

Skyddspplatser
för fåren

ACC. N:R M.10987:/.

A:9
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Rätt ut här utanför Lysekil ligger Flatholmen. Där finns skydds-
platser för fåren byggda av kullersten med hägnader omkring. På denna
Flatholmen hade de får och de hade sitt skydd i dessa hyddorna. De var
byggda endast för fåren. Det var kullerstensväggar och de voro byggda
intill en bergvägg vid ena sidan och de hade jordtorvtak. - På samma
holme längre åt sydväst finns en vik som heter Hästeviken. Där finns en
kulle som troligen har varit en bostad. Där är spår av en eldstad och te-
gel.

ACC. N:R M. 10987:2.

A:20
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

* I Skälldalen har funnits ett par hus förr i världen. Nu finns där bara en hölada. (Skälldalen är en stor ängsmark på södra delen av Hermanö) Denna hölada har förr varit boningshus. Där bodde tolv personer.

Höladan har troligen varit en stuga av frankisk typ. Den har brädvägg och hade endast rum och kök. Eldstaden och skorstenen äro nu borttagna liksom mellanväggen inuti. Fönster och skorstenshål äro nu igensatta. (Upptecknarens arm. med anledning av besök på platsen . 29/6 1947.)

M.10987:3.

Får, fårhus och vallning.

På flera ställen här hade de skyddsplatser för fåren. De var av sten. En finns vid Skälldalen (på Hermanö) - (Upptecknarens anmärkning: Den är nu ganska förstörd och omgiven av törne. 29/6 1947.) - Väggarna var stenvägg med spjälor över och ristak. Inga hade stentak som jag vet. Här var en gammal gubbe som hette Ola, Ola i Rö, var från Morlanda. Det är nu 45 år sedan han dog och han var då 94 år. Han vallade fåren här. Han kom hit då han var 9 år och vallade får här i 6 år. S ö h u l i n g e kallades han. Det är ett ställe som kallas "Olas kammer". Det är stora höga stenar, och där körde han in fåren då han var vid Hermanö Huvud. Om sommarnätterna bodde han där. Annars kördes fåren in i sådana där byggen. Nu vallar de inte fåren. Det slutade de med på 1850 - 1860-talet. Ola var den siste söhulingen.

F å r

M10987:4

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

A:12

Fåren vallas inte . De går hem själva på kvällen till sina
dörrar. Åtminstone om de är någotsånär varna utav sig. Fast de går ihop,
skiljer de sig själva. Man har en tre till fem per hushåll, kanske upp till
sju åtta.

Skyddsplatser ACC. N:R M. 10987:5.
för fåren

Då jag var barn hade de h u l i n g a r (små pojkar) som
gick och vaktade fåren. Och på två ställen minns jag att det fanns
stenhyddor med torvtak där fåren kunde gå in och söka skydd. Den ena
var på Hamna och den andra var på Tången.

A: 13
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 10987:6.

"F y r h a l l a"

År 1927 följde jag som kock med en mollösundsbat på fiske till Shetland. Under fisket varskoddes de övriga deltagarna så fort fisk syntes på storbackelinan. Detta kallades att v å f f a. Ibland hände det att man på skämt varskodde även då hajar syntes, och härom var ett talesätt: "Den som våffar för håar kommer på fyrhalla innan kvelln." På frågan vad fyrhalla var, svarade man att det var en gammal avrättningsplats på norra Tjörn.

(Upptecknarens anmärkning: Fyrhalla torde nog vara den platta stenhäll med vilken eldstaden ombord i gamla dagar övertäcktes, sedan elden släckts.)

A: 18
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

S ö h u s

ACC. N:R M. 10987:7.

A:10
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

På N. Bogareholmen är två söhus. Det är två stora runda ringar med ett hål till att gå in genom. Jag vet inte vem som har sagt att det är söhus. - På Rockenabbe finns ett annat söhus, men det är nästan förstört. Det är en stor ring.

S ö h ö l i n g a r m. m.

ACC. N:R M. 10987:8.

A: 14
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Man har inte vallat fåren i min tid. Här var en, Pytt-Helge, som vallade. Det var innan ön här skiftades. Innan dess gick hjordarna ihop. Då vallades de. Vallaren var antingen en pojke eller en som inte dög något annat till. De fick maten och ersättning därtill. Enstri bönor var deras mat (d. v. s. bönor utan ärter i) Vaktarna kallades hölingar eller s ö h ö l i n g a r. Pytt-Helge var här på Herrön. Han var en gammal man. Det var ungefär 80 - 90 år sedan. Mamma talte om det. Hon var född 1855. - Så hade de stora trinda hus där fåren stängdes inne. Ett var nedanpå Grinden och ett längre ner mot sjön. De kallades s ö - h u s . Det var inte något tak på dem och de begagnades också då fåren skulle klippas. De var byggda av stora kullerstenar och där var ett led på. Höjden var ungefär som på en gärdesgård så fåren inte skulle hoppa över. Vaktaren gick till ett hus och övernattade. - Fåren klipptes vår och höst i söhusen. Här var de två söhusen som jag minns. - Fårsaxen hade breda käftar, som bands i kors då saxen skulle slipas. Fåren gick ute från maj till november eller december. Antagligen skildes fåren också i söhusen.

M. 10987:9.

FOLKLIVSARKIVET A:15
Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

F å r h u s ?

Omkring 50 meter norr om bebyggelselämningarna i Oxeklev
finnes en liten kallmurad stenbyggnad utan tak. Den har tre väg-
gar och istället för den fjärde är bergväggen. Ingången är tätt
intill berget.

L j u s t e r

M.10987:10

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivsforskning
vid Lunds universitet

A:26

"Luster" användes före min tid. De hade dem under sjöbodarna. Man fångade lax och torsk med dem. Det skulle vara i blek. Nästan alla hade sådana förr. Fisken togs bakom huvudet. Mestadels gick man på land med lustret. Jag kan inte minnas det, men pappa talade om det. Lustren gjordes av smederna. - Elias Larsson var god med sådant fiske. (E. L. var far till Albert Strandberg)

Ett sådant ljuster finns på platsen för den förstörda sjöboden n:r 6 vid Valsäng Strand. De hullingförsedda spetsarna kallas enl. A. O. hallor. (upptecknarens anm.)

*Meddelat av Anton, Hjalmar Olsson
f. 1882 i Klävedal.*

ACC. N:R M. 10987:11

A:17
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Handkvarn hade de på flera ställen förr. En fanns hos Olle Nilssons på Tomta, en fanns hos en gammal som hette Greta på Sandbacken, en fanns hos Nils i Ramneren, en på Staffansholmen och en hos Källes i Tryckkort (på samma tomt som Bernhard Johansson bodde). Handkvarnen (huskvarn, maltkvarn) bestod av en fyrkantig låda av trä med ungefär alnshöga fötter under. I den låg två trinda stenar och ifrån taket var en käpp som var fast i den översta stenens ytterkant. Det var den stenen som gick runt då man vred stängen. Mitt i stenen var ett hål där säden tömdes ner då de mol. Gummorna mol. De mol malt (brunt, rostat korn) och kanske också gryn till kycklingarna eller så. Man behövde mycket malt, för man bryggade hemma. Handkvarnen använde de till för ungefär 50 år sedan.

T o r v t ä k t

ACC. N:R M. 10987:12.

A:34

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sedan urminnes tider har de stampat torv i myrarna. De var många ihop. De letade ihop en sank mark och öste och grävde tills de fick någorlunda fast mark. Då de grävde upp ur myrarna använde de torvspadar. Torvspaden var ungefär $1\frac{1}{2}$ aln och det översta taget var av trä. Den hade dubbelt fotsteg och järnblad som skaftet var inträtt i. Så var där en krans med hål som var spikar igenom, så att spiken först gick genom järn, sedan genom trä och sist genom järn igen och där var den nitad fast. - Så tog de upp i pytsar och lade på släta berget (eller litet sluttande). Där fick det torka något. Sedan tog de torvknivarna och skar torven i rutor väl 1 decimeter breda och 2 långa. Torvkniven var nära en famn lång och hade ett långt skaft, ungefär hälften av hela knivens längd. Mellan skaft och kniv var den något böjd. Torvkniven var så grov att den gjorde ungefär $\frac{1}{2}$ tums remsa. - Sedan fick torven torka något till. Sedan skulle den s t u k a s . (Torven ställdes på kant i höga staplar ungefär $\frac{1}{2}$

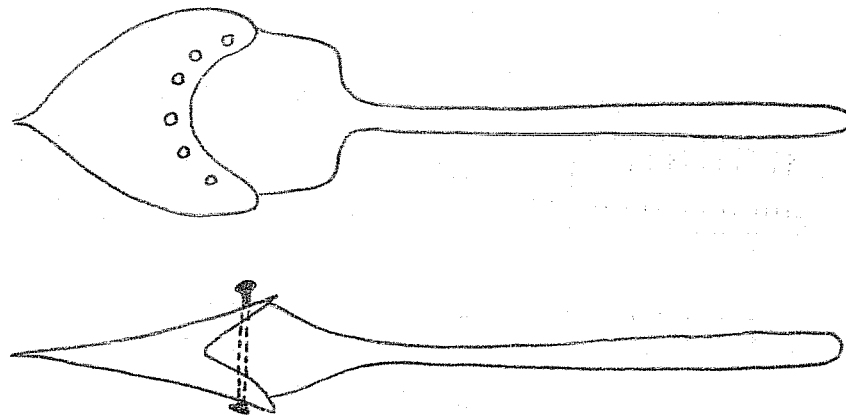
M. 10987:13.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

A:34

T O R V S P A D E

enligt sagesmannens beskrivning.

T O R V T Ä K T

ACC. N:R M. 10987:4

A:35

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

forts.

meter höga, alldeles som kärvar på en åker. De var smalare upptill, och nedtill vidare, liknande ungefär en välvd spann. De stod i ränder och de fick stå tills de blev alldeles torra. Sedan bars de hem för vinterförråd och lades i vedboden. - Torvknivarna och torvspadarna begagnade de i alla hus.

Torv tog de vid Skogen och sydväst om Skogen(där är vita berg, där växer ingen mossa mer sedan de hade torven där). För övrigt var det över allt. Där var vid Ramneren, Annikas torvmyr, Rutgers torvmyr här västöver och västra och östra Askärsmyrarna (vid vägen från Grinden till Gården). Där stampade de torv. I Västra Askärsmyren fann de en liten gryta liksom av koppar. Den hade inga ben, utan var som en skål, mindre än ett tefat. - De slutade med torvtäkten för en 55 år sedan.

M.10987:15.

FOLKLIVSARKIVET A:41

Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

L ä m n i n g a r e f t e r v a t t e n k v a r n a r f r å n 1 7 0 0 - t a l e t .

Från Surdals Damm rinner en bäck norrut nedför den branta sluttningen. Omkr. 50 m. från dammen finnas stora stenhopar samt ett murverk i kallmur. Något nedanför finnas lämningar som möjligen varit stenfotar till kvarnbyggnader. 20 - 30 meter längre ner finnas stora stenhopar samt en murlagd bäckfåra av omkr. 2m:s bredd. Här finnas tvenne kvarnstenar vilka synas ha tillverkats genom borrhning. (I mitthålet finnas på den ena 13 borrhål; den andra är starkt sliten och bär även spår av borrhning). - 20 -30 m. längre ner går en gärdesgård och här finnas även stenhopar och en kvarnsten. Omkr. 20 m. längre ner finnas spår av en kraftig fördämning. Här finnas tvenne kvarnstenar av vilka den ena bär ett in-
hugget årtal: 1794. Den andra saknar årtal, men har märken efter borrhning. - Omkr. 20 m. längre ner går ännu en gärdesgård och här har möjligen varit en fördämning. Även här ligger en borrhålsförsedd kvarnsten. Här är också en kallmurad fåra. 50 m. längre ner finnes ännu en vall samt en kvarnsten. Slutligen finnes omkring 100 m. från landsvägen en kvarnsten lagd som bro över ett dike

ACC. N:R M. 10987:16.

R y g g å s s t u g a

A: 39

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Min pappa är född i en ryggåsstuga på Björholmen. Hans far hade varit båtsman. Johan Fredrik Möller hette han, och hans hustru hette Kristina. Möller var ett båtsmansnamn. - Där var två gamla och fem barn. Där var så fattigt så att mormor måtte gå och be om. Där var så kallt att de måtte ta kokad potatis och lägga under putan och de var frusna om morgonen när de steg upp. - Hönerna hade de nere i sofforna. Kor hade de inga. - Det var en liten grå stuga och det var ett par och femtio år sedan den försvann. - Farmor odlade salvia och senap där. Senapskornen malde hon med senapslod, och det var många som hade sådana förr i världen.

(Upptecknarens anmärkning: Tomtningen efter ryggåsstugan finnes ännu. Den är belägen på avstyckningen Björholmen 1^c helt nära vattenet och har nedanstående mått: Gavel 3,70 m vilken bildar rät vinkel med långsidan, som är 5,80 m. lång. Motstående vinkel är också rät, men den andra långsidan är 5,10 meter lång och gaveln 4,70 meter. Detta gör att tomtningen har en starkt oregelbunden form. - 1/7 1947.)

S t u g a

M. 10987:17.

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

A:32

Marja vid Grinden bodde i en plankstuga som var delad i rum, kök och fähus, allt under samma tak. Hon hade själv funnit plankorna till huset. Det var en natt med åska, blixt och storm. Hon knallade ner till vikarna och där fann hon fullt med bräder och plankor. Så måste hon gömma plankorna så att inte tullare skulle få reda på det. - Huset byggdes i mitten på 1800 - talet, och det stod kvar för en 50 - 60 år sedan. Det var när jag gick i skolan. Huset var en 15 alnar långt och 7 alnar brett. Rummet var västligast. På sydsidan stod ett väggfast skåp. Under skåpet hade hönsen sin plan med spjälor för. Nästa möbel var soffan på sydväggen vid skåpet. Men det var ett fönster emellan, och vid änden på soffan hängde en tavla som föreställde liknelsen om vetet och ogräset och slåttare går där och slår. Sedan kom hörn-skåpet i hörnet med rosor målade på. Sedan kom en stol och därefter framfönstret med bordet framför, sedan en stol och i hörnet sängen. Över sängen var sängejäl och mitt på den där stod finnskottsasken (finnskott, ett botemedel mot sjukdom; se här-om andra uppteckningar). Sedan kom ett litet fönster, som vette mot norr. Bakom sängen stod en blå spillkum. Sedan kom Malis (kattens) dryckeskar, två koppar med två sorters mjölk. Sedan kom en kista med rundat lock. En månads tid om vintern var kon

S t u g a n forts.

M.10987:18.

POLITISARKIVET A:33
Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

inne, närmast sängen, belagd i väggen. Där var brädgolv i rummet. Men då kon kom blev det inte riktigt så bra. På bordet låg där alltid en stor bibel. Bakugnen hade de inne i rummet, kokspisen likaså. Det var en tvåställare i flera linjer. - I köket fanns inga möbler. Där var inte heller något golv, bara jord, som var tillstampad. Vid västväggen var en öppen spis. Den var fyrkantig och det var öppet uppigenom. På spisen stod en trästötta, och där var platsen för brandjärnen. Söder om spisen, liksom inbyggd i köket var mjölkekammaren. Där var två dörrar och förstuga utanpå. - I fähuset var där en högre plan för kon vid norra väggen. Där var båset. Kätten för fåren gick nästan till dörren. Där fanns en ko, några får och en del höns. Höet fanns på vinden

S t u g a

ACC. N:R M. 10987:19.

A:29

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

På Björholmen fanns ett litet lågt stockhus utan klädning. Det var bara, liggande stockar. Det var inte någon ryggåsstuga. Där bodde en fiskare, Ola Olsson och hans hustru Magdalena. De hade 7 barn. Ida var äldst sedan kom John, Ivar, Olivia, Oskar, Sigvard och Mandus. - Röken gick upp genom en låg skorsten. I köket var en eldstad av tegel. Inne i rummet var en stor svart spis. Där kokade de allt om vintern. Där var brädgolv, men det var så svart att det inte syntes. Huset bestod av rum, kök och "skul". I "skulet" hade de korna. Då kon hade kalvat, tog de den och tog en soffa och satte snett över ett hörne och innanför hade de kalven och där lade de halmen. Grisarna hade de i ett uthus. Då grisen var 14 dagar tog de in den i köket. Där hade de en tunna som de lade halm i. Där hade de grisen. Så värmdde de mjölk i ett fat som den fick av. - I "skulet" hade de också hönorna. När de fick kycklingar, tog de den hönan och kycklingarna in i köket och slog gryn på golvet. Där gick de jämte grisen. Vid bordet satt folket och åt mitt i allt detta. - Mitt i vintern tog de alltsammans in i rummet, djur och människor. Där var det varmast. I köket var det så dragit i närheten av skorstenen. På eldstaden i köket hade de trebenta brandjärn. Inbyggt i köket var ett skifte varifrån ledde en dörr till köket och en till rummet. Huset försvann för en 45 år sedan. På den tomten är nu ett stort hus.

M.10987:20.

FOLKLIVSARKIVET A:30
Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

Enhet slänga

I Surdal fanns förr ett båtsmanstorp. I denna byggnad fanns rum,
kök och lagård i en länga under ett och samma tak. Det är en 40 - 50 år
sedan den revs. Avkomlingarna till den som bodde där är dödgravaren i Sten-
kyrka. - Det var en ryggåsstuga.

M e

ACC. N:R M.10987:21.

A:27

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Me betecknar enslinjen mellan bergstoppar, holmar, kummel etc.

Me användas parvis för att ange belägenhet vid backefiske och enstaka för att ange kurs. Exempel på me här äro: Store Laa, Lille Laa, Veddeberg, Borgoln, Tippen, Berget etc., vilka bringas ens med Orskär, Orskärs Ungar etc. "Laa över den eller den holmen, så har ja den å den bomn".

ACC. N:R M. 10987:22.

L o - e k a

Loekan var plattbottnad, nästan likadan i bägge ändar och mycket styv. Far till Hilma kallade den loeka. Den försvann före min tid. Tro-
ligen är det en form de har haft efter de gamla stockarna de hade.

A:24

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M.10987:23.

A:4

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

V a h o r n

Vahorn är ett vanligt kohorn som användes vid torskfiske, pilkfiske och till att dörja på. Torsk och vittling, ibland sandskägga. Vahornet har man på vilken sida av båten som helst. Det har varit i bruk så länge jag minns, men är nu nästan ur bruk eftersom dörjfisket så gott som har upphört. - Förr hade man dörjar av hästhår. Gubbarna gjorde dörjerna av maaⁿ på hästen. Sådana dörjer kallades h å r d ö r j e r . De gjordes här på Tjörn. Fiskaren var vanligen ensam då han använde vahornet. Det var aldrig regel att de var två i båten. - Hornen fick de av slaktare och gjorde vahornen själva. - Då jag var barn minns jag att de hade vahorn. (= för omkring 50 år sedan)

V a h o r n

M. 10987:24

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

A: 5

Vahornet är ett kohorn med trä i. Det användes i forna dagar då de fiskade med dörj. Det var till fiske av skädda, torsk, vittling, inte så mycket till makrill. Det användes också vid rödspotte-, sandskädde- och knotfiske. Det var en eller två eller flera i båten. Vahornet användes vid båtens bägge sidor (=vilken som helst) Vahornet slutade i stort sett att användas för omkring 20 år sedan. - Hornen köpte de av slaktare.

ACC. N:R M. 10987:25

A:7

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

F å r h u s

Jag minns två fårhus på Sunnaholme. De var helt små så att blott några får kunde få plats i dem. De var byggda helt av sten och hade även taket lagt av stenhällar. Hur de närmare såg ut minns jag inte, men jag har hört att fåren sökte skydd i dessa fårhus vid oväder. Det var före min tid.

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivsforske-
ning vid Lunds universitet

M.10987:26.

A:6

S ö h u s

Här fanns två söhus förr. Det var stora trinda ringar lagda av sten.

S ö h u s

ACC. N:R M.10987:27.

A:8

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

— Förr fanns det söhus. De var mycket primitiva, byggda av sten.

Kanske var taket också av sten, men oftast var det nog bräder. Där

körde de in fåren om natten. Om dagen vaktades de av hulingar. De ha-

de maten för att de vaktade. Det var en tio bönder som slog sig ihop

om en vaktare och så hade de en dag var att ge hulingen maten.

M.10987:28.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

A:42

Svar till Nordiska Museets specialfrågelista N:r 74.

1) Kalv, gris, höns, får och ko men ej gäss och hästar.

2) I köket; grisen var t. ex. vanligen i köket. I en liten tunna.

Den släpptes ut endast då den skulle ha mat. Då fick den rätta på benen.

Tunnan stod i en vrå och det var bara om vintern man hade grisen där. Så var det i Skärhamn och även på andra platser, mest i skärgården, men hos både rik och fattig. Detta var i början på 1900 - talet och därefter.

ACC. N:R M. 10987: 29.

A: 21

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

T o r p a r e o c h d a g s v e r k e n

Jag hade ett torp och gjorde 3 dagar i veckan åt prästgården.

För överdagarna hade jag 50 öre om dagen. I 49 $\frac{1}{2}$ år gick jag dags-
verken åt prästgården. Maten fick jag hålla mig med själv. Arbetet
började klockan 5 om mornarna och höll på till 8 på kvällen med 2
timmars rast.

S ö h u s

ACC. N:R M. 10987:30.

A:16

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Förr hade de söhus. De var byggda av sten, men taket var mest av
bräder. H u l i n g a r kallades de som vaktade fåren. Ibland gick de
in i söhusen och lade sig jämte fåren och satte en läm för. På Näset in-
nanför Hjärterö minns jag att det fanns ett gammalt söhus byggt av sten
med brädtak. Det hade röstad gavel med ås.

M.10987:3/

A:38

R o d d b å t

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

Vid Höviksnäs finns en kravellbyggd roddbåt närmast hänförlig till typen doris. Den är enligt uppgift på platsen byggd vid Almösund. Sidorna äro byggda av endast två bord vardera, akterspegeln av ett bord samt bottnen av tvärsgående bottenbord. Den saknar varje ansats till köl och har heller inga spant. Bottnen är i aktern uppsvängd mot akterspegeln och förstammen är rak. I aktern finns vrickhål samt på relingarna 3 par tolleklampar. Farkosten saknar fullständigt spring.